

УДК 37.02

В.Ф. Мішкурова,
кандидат педагогічних наук, доцент;
М.І. Пащенко,
кандидат педагогічних наук, доцент;
Д.І. Пащенко,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Уманський педуніверситет)

ІВАН ОГІЄНКО ПРО ГУМАНІЗАЦІЮ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає оволодіння людиною духовними цінностями суспільства. І.Огієнко вважав основою цього процесу вивчення історії та культури України, знання мови, обрядів, звичаїв, мистецтв, побуту тощо. Родина і школа повинні співпрацювати, щоб дитина в школі відчувала себе комфортно.

Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає оволодіння людиною духовними цінностями суспільства, формуванню у неї визнання пріоритету людини як найвищої цінності. При цьому на першому місці мусить бути інтерес дитини, її пізнавальна допитливість, відчуття радості від навчальної праці, щоб виховати в учня "прагнення засвоїти та зберегти у своїй пам'яті все те суттєво важливе, що необхідно для подальшого життя і праці" [1: 95].

Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті виділяє "формування високої гуманістичної культури особистості" [2].

Отже, процес освіти має бути олюдненим і людяним, що ставить високі вимоги до майстерності вчителя, вимагає самоосвіти його, постійної творчості.

Саме таким педагогом був І.І.Огієнко, людина енциклопедичних знань, видатний вчений, державний, громадський, церковний та культурний діяч, який зробив значний внесок і у мовознавство та літературознавство і як редактор і видавець, і як перекладач і поет, керівник освіти, як історик української церкви і прославлений митрополит.

Гуманістичний напрям педагогічної спадщини великого вченого найтісніше пов'язаний із історією і культурою України. Він глибоко вірив у майбутнє нашого народу і підкреслював це під час виступів, лекцій, у цілому ряді наукових праць. Особливої уваги вчений надавав вихованню дітей в родині, яка є джерелом прищеплення національного духу, високої свідомості і моралі. В праці "Навчаймо дітей своїх української мови" Огієнко відмічає: "Чого батько та мати навчать у родині, з тим і в світ піде дитина." Особливу роль у вихованні дітей, вважає вчений, мають взаємовідносини в сім'ї, любов і доброта, шана старших, повага до законів. І в цьому найголовніша заслуга матері. Рідна мова в родині, оформлення житла, одяг, дотримання національних традицій – все це виховує дитину як справжнього українця.

У школі дитина продовжує формуватись, а для цього треба, щоб вчителі і батьки були партнерами, постійно допомагали один одному і підтримували у різних ситуаціях. В школі дитина повинна почувати себе комфортно, радіти тому, що просувається вперед, відчувати радість від своєї розумової праці.

Іван Огієнко радив тим, хто працює самостійно, "слідувати таким шляхом: спочатку читати вголос матеріал кожної лекції з акцентуванням уваги на новому, незнайомому, потім – записувати це нове і незнайоме до спеціального зошита; обмірковувати контрольні запитання із врахуванням власних записів до спеціального зошита; повторення вивченого за правилами підручника; відтворення повтореного вголос літературною мовою" [3: 40].

Іван Огієнко дає цілий ряд порад щодо індивідуальної роботи з дітьми, методів і прийомів роботи з художніми творами. Дослідник спадщини І.Огієнка А.Марушкевич виділяє із цих порад найбільш вагомі: читати не поспішаючи, щоб отримати більше насолоди; читати уважно, не пропускаючи жодного слова; пам'ятати ім'я автора, який створив книгу, бо в противному разі читання схоже на крадіжку; читання має стати звичкою, а вона є ознакою культурної людини; книга – це скарб, і тому важливо берегти її і не дотикатись до неї брудними руками" [4: 60].

В працях І.Огієнка чітко визначено шляхи національного виховання: мова, історія, обряди, звичаї, мистецтво, фольклор, побут, одяг тощо.

У гуманістичному вихованні молоді особливу увагу вчений звертає на рідну мову: "Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я... І поки живе мова – житиме й народ, яко національність" [5:240].

Навчання та виховання учнів рідною мовою – необхідна умова людяного підходу до дітей. І.Огієнко високо цінував і використовував у своїй педагогічній роботі народні пісні, козацькі думи, щедрівки, прислів'я та приказки. Адже був глибоко впевнений у тому, що духовність учнів успішно формується тоді, коли всі види виховання – розумове, моральне, естетичне, трудове та інші – ґрунтуються на основі національних традицій і звичаїв, культурно-історичного досвіду рідного народу.

Дуже важливо, на думку І.Огієнка, занурити дитину в рідномовне оточення. Проживаючи тривалий час за межами Вітчизни – у Польщі та в Канаді – і беручи найактивнішу участь в протидії винародженню української молоді на чужині, І.Огієнко прийшов до твердого переконання, що цілком можливо збереження "всього рідного" навіть у чужих своєму серцю умовах. Але і тут все починається з сім'ї, з батьків, зі збереження свого родового прізвища та з незмінювання українського імені на чужині, зі спілкування рідною мовою, з дотримання фольклорно-народних традицій і обрядів не лише у дні свят за народним календарем, а й у побуті, оздобленні оселі, одягу. Важливого значення надавав він і вихованню засобами народного мистецтва, піснею, усною народною творчістю тощо.

Досліджуючи історію нашого народу, його культури і вірувань І.Огієнко спрямував результати своїх досліджень на виховання підростаючих поколінь на традиціях минулих епох. А ознайомлення вихованців з правдивою історією давало йому можливість формувати у них як словами, так і власними вчинками, протидію тим факторам, негативність дії яких на виховання він переконливо довів.

Суттєвий вплив на формування прогресивного світогляду І.Огієнка мало наростання національно-визвольного руху українського народу. Саме завдяки глибокому пізнанню провідних ідей рідної культури, духовних сфер свого народу у нього сформувалася цілісна система поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій.

Вчений вважав, що у становленні духовності кожної особистості пріоритетна роль завжди належить моралі і гуманізму.

У своїх працях І.Огієнко наголошував на необхідності вивчення не лише рідної мови, а й своєї історії та культури, на основі втілення в процес навчання і виховання емоційно-естетичних, художньо-образних, духовних ідей рідного народу. Лише тоді в учнів будуть формуватись патріотичні, гуманні, громадські якості. Вчений вірив у майбутнє України. Він писав: "Український народ – це той казковий велетень, що коли його рубали надвоє – то й сили ставало вдвоє, коли рубали його далі – то сила все росла та росла, все на ворогів з боєм йшла..."[5: 263]

Спробував він дати у своїх творах доступне тлумачення понять "добро", "зло", "совість", "сумління", "милосердя" та ін., накреслити шляхи їх усвідомлення молоддю та формування у них потягу до добродійності.

Де ж і коли зароджується прагнення до доброти, протидія злу? Аналіз життєвого шляху самого І.Огієнка дає підстави стверджувати, що перший імунітет проти зла у будь-якій формі виник у нього ще в ранньому дитинстві у сім'ї. Потім щеплення паростків доброти у нього було від вчителів – світських і духовних. Цей вплив був настільки сильним, що і через багато років запалений його наставниками вогник добродійності не лише не згасав, а й розгорався все сильніше. Він і сам активно шукав найефективніші точки прикладання своїх інтелектуальних зусиль, духовного наставництва і власних коштів.

Все це добре розумів і сам Огієнко. Повчальні уроки власного життя спонукали його до глибоких педагогічних і філософських роздумів, давали йому змогу уберегти себе і інших від непоправних помилок у житті.

Найважливішим у вихованні підростаючого покоління він вважав усвідомлення ще з раннього віку понять добра і зла. Адже світ, на його думку, щасливий тоді, коли він наповнений добром, і нещасний при перевазі зла. А відділити добро від зла може лише сумління, яке І.Огієнко вважав центром внутрішнього світу особистості, та совість – "сторож вчинків людини". Він вважав вартішою просту людину з розвиненою совістю і почуттям національної самосвідомості, аніж інтелігента без цих якостей. Зрадники свого рідного, на його думку, завжди нещасливі, бо не мають спокійної совісті. Тому будь-які обставини не можна вважати поважними для зради народу.

Досліджуючи історію нашого народу, його культури і вірувань, І.Огієнко спрямував результати своїх досліджень на виховання підростаючих поколінь на традиціях минулих епох. А ознайомлення вихованців з правдивою історією давало йому можливість формувати у них як словами, так і власними вчинками, протидію тим факторам, негативність дії яких на виховання він переконливо довів.

Взагалі варто зазначити, що І.Огієнко велику роль у виховному процесі відводив позитивному прикладу старших. Він радив батькам робити добрі справи на очах дітей, тобто навчати їх милосердю власним прикладом. Не лише моральне виховання слід здійснювати у ранньому дитинстві. Змалку, і також на власному прикладі, потрібно виховувати й національну духовну культуру. Сам він, як істинний педагог за покликанням і християнин, був яскравим прикладом для молоді. І.Огієнко завжди дотримувався у власних вчинках тих моральних правил, які проповідував своїм вихованцям. Можна з повним правом сказати, що найвпливовішим був життєвий приклад самого Вчителя, його вчинки, стиль життя. Саме тому, що він завжди був в очах своїх вихованців несхибним провідником добра як в моральному, так і в національному відношенні, життєвий шлях його виявився досить тернистим: ще в студентські роки І.Огієнко підробляв репетиторством і літературною працею, щоб хоч якось матеріально підтримати стареньку маму; двічі зазнав він звільнення з роботи – у Львівській учительській семінарії та у Варшавському університеті. Досить складний життєвий шлях І.Огієнка не зруйнував у нього оптимізму, закладеного ще в дитинстві. Мабуть, саме тому, щиро вірячи в силу гуманізму і у можливість досягнення національної незалежності та соціальної справедливості, він всі свої зусилля віддавав на реалізацію цих ідеалів.

Навряд чи можна уявити собі більш несприятливі історико-соціальні умови для життя і прояву доброти, аніж ті, які випали на долю І.Огієнка. Адже після 1917 року переважна більшість тих, кого ми називаємо "народом", покірливо йшли за домінуючими, часто змінюваними суспільно-політичними течіями. Так було легше чинити та й безпечніше жити. Інші, а таких було немало, ще й докладали значні зусилля для реалізації злочинно-утопічних ідей "кремлівських мрійників", у більшості випадків щиро вірячи в реальність і доцільність їх здійснення. Ця наївна віра зовсім не виправдовує їх, бо виконавська активність без критичного аналізу реалій суспільно-політичного життя та можливих віддалених наслідків своїх дій, як вже не раз переконував історичний досвід, – найкоротший шлях до злочину перед власним народом і людством. Не даремно ж кажуть, що добрими намірами вимощена дорога в пекло.

Зовсім інший життєвий шлях обрав собі І.Огієнко. Не примарні "успіхи", не зваби буденного життя, не прагнення досягти дешевого авторитету в очах оточуючих, а тернистий шлях праведника, поборника добра і правди приваблював його. У всьому – і у глобальних проблемах, і у дрібних, на перший погляд, вчинках, – він чинить так, як підказує йому християнська етика і власне сумління.

Ставши професором, він охоче дозволяв студентам користуватися книгами з своєї бібліотеки. Не забував він і про рідний Брусилів. У 1916 р. в цьому містечку ним була заснована Вища початкова школа. У період перебування на посаді ректора Кам'янець-Подільського університету І.Огієнко відмовився від ректорської зарплати та передав ці кошти на стипендії для студентів (його, мабуть, спонукав на це спомин про той факт, що у 1904 р. він сам був відрахований зі складу студентів Київського університету за несплату навчання). Пізніше, вже вимушено емігрувавши на чужину, він фінансував і видавав кілька щомісячників для українців, що проживали у Канаді, жертвував на будівництво соборів.

Не сама по собі церква чи школа, на думку Огієнка, мають здійснювати виховний вплив на молодь. У розумній співпраці батьків, педагога і священника він бачав запоруку виховання у дітей прагнення творити добро оточуючим та не грішити, а у формуванні цих якостей – першочергове завдання і сім'ї, і школи, і церкви, які повинні у справі виховання завжди виступати як партнери, взаємно доповнюючи і підтримуючи один одного. Головним же осередком впливу на дитину є, на його думку, родина. Звичайно, національне виховання в сім'ї розпочинається не з високих слів, а з материнської і батьківської любові, родинної теплоти, з благородства взаємин у сім'ї. І.Огієнко вважав, що з молоком матері, з рідною мовою батьків дитина успадковує українські звичаї, пісні, віру, високу свідомість і мораль. В такий спосіб у дитини, зігрітої сімейним теплом, поступово формується шанобливе ставлення до своїх родичів, вони починають бережно ставитись до сімейних традицій, а головне – у них невимушено виникає повага до моральних законів свого народу, до духовних заповітів предків.

Окремі його настанови звучать як одкровення, як найвища мудрість, притаманна, на жаль, далеко не кожному, а тому можуть успішно використовуватися не одним поколінням нашого народу. Так, звертаючись до молоді, він радив знайти ідею, якій варто було б віддати все своє життя без залишку і не жалкувати про це наприкінці життєвого шляху та не виглядати смішним в очах нащадків. Ці слова варто було б кожному з нас вважати своїм життєвим кредо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Матюша І.К. Гуманізація навчання і виховання в загальноосвітній школі. – К., 1995.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. (проект) //Педагогічна газета. – № 7. – 2001.
3. Огієнко І.І. Початкова граматики української літературної мови для першого року навчання і для самоуків //Рідна мова. – Варшава. – 1934. – № 1 (13).
4. Маркушевич А.А. Дидактичне забезпечення рівня викладання в навчально-виховній практиці Івана Огієнка //Учитель. – 1999. – № 7 – 8.
5. Огієнко І.І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. -К.: Абрис, 1991. – 272 с.

Матеріал надійшов до редакції 26.11.2001 р.

Мишкурова В.Ф., Пащенко М.И., Пащенко Д.И. Иван Огиенко о гуманизации учебно-воспитательного процесса.

Гуманизация учебно-воспитательного процесса предусматривает овладение человеком духовными ценностями общества. Иван Огиенко считал основой этого процесса изучение истории и культуры Украины, обрядов, обычаев, искусства, быта и т.д. Семья и школа должны сотрудничать, чтобы ребенок в школе чувствовал себя комфортно.

Mishkurova V.Ph., Pashchenko M.I., Pashchenko D.I. Ivan Ogiyenko about the humanization of educational process.

The humanization of educational process compels a person to apprehend spiritual values of the society. The basis of it, according to I. Ogiyenko, is studying Ukrainian culture and history, the knowledge of could traditions, customs, arts, mode of life, etc. Family and school are to cooperate so that the child feel comfortable at school.